
Jaarboek 2016

Geschiedkundige Vereniging Die Haghe

redactie P.C. van der Heiden
V.L.C. Kersing
P.R. de Kievit
R. van Lit
H.P.L. Rosenberg
C.J.J. Stal

Colofon

© Geschiedkundige Vereniging Die Haghe, 2014
Vormgeving en productie: Fenna Santbergen,
Santbergen Grafische Vormgeving & DTP, Den Haag
Druk: Drukkerij Durenkamp, Aardenburg
Gebruikte lettertypes: Swift en Arial
Papier: houtvrij halfmat machine coated, 100gr./m²

ISSN 0923-2931

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten m.b.t. de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Illustratie titelpagina

Bovenlicht van het deurkozijn in de Schepenzaal van het oude stadhuis aan de Dagelijkse Groenmarkt.
Foto D. Valentijn.

Errata Jaarboek 2015

- p. 96 en 97: de heropening van het Mauritshuis vond plaats op 27 juni i.p.v. 26 juni 2014.
- p. 96: Jo (Joseph) Limburg i.p.v. Dirk Limburg.
- p. 101, afb. 4: de datering van het portret van Rudolph van Olden is 1794.
- p. 143, afb. 13: (deel van Heilige Arke) is ondersteboven afgedrukt.

Secretariaat Geschiedkundige Vereniging Die Haghe

Sonoystraat 51, 2581 VJ Den Haag
www.haagsegeschiedenis.nl
diehaghe@haagsegeschiedenis.nl

Advertenties

Voor het plaatsen van een advertentie in het Jaarboek Die Haghe, kunt u contact opnemen met de penningmeester van Die Haghe, E.B. de Vries, Margrietstraat 9, 2555 PT Den Haag, tel. (070) 368 69 21.
ebdevries@xs4all.nl

Aanwijzingen auteurs

Wie een artikel voor het jaarboek wil aanbieden, kan de door de redactie opgestelde aanwijzingen voor auteurs opvragen bij V.L.C. Kersing, Dienst Stadsbeheer, Afdeling Archeologie, Postbus 12651, 2500 DP Den Haag, tel. (070) 353 66 33.
Kopij kan worden gezonden naar:
victor.kersing@denhaag.nl

Oude jaarboeken

Voor inlichtingen over het verkrijgen van oude jaarboeken kan men zich wenden tot het secretariaat of tot de studiezaal van het Haags Gemeentearchief.

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich opgeven bij de ledenadministratie: de heer E.B. de Vries, Margrietstraat 9, 2555 PT Den Haag, tel. (070) 368 69 21.
ebdevries@xs4all.nl

Van de redactie

In september is het magazine *Haagse Historie* gelanceerd, een kwartaalblad over de geschiedenis van Den Haag. Het magazine past in een trend van toenemende interesse in de lokale geschiedenis. Het nieuwe blad bevat korte verhalen over de Haagse geschiedenis in al haar facetten. Langere artikelen over de Haagse geschiedenis, vaak gestoeld op uitgebreid onderzoek, vinden al sinds 1889 hun weg naar het *Jaarboek Die Haghe*. Wie publiceert in het jaarboek schaaft zich daarmee in een lange traditie.

In het jaarboek 2016 zien wij twee auteurs terug, die ook in 2015 een bijdrage leverden: Heleen van der Weel en Dick Brongers. Oudstadsbeiaardier Heleen van der Weel neemt de lezer mee naar het jaar 1912, toen de Amerikaanse carillonliefhebber William Rice met zijn echtgenote Den Haag bezoekt. Hier raakten zij onder de indruk van het carillonspel door de klokkenist van de Grote Kerk. Eenmaal terug in Amerika schreef Rice een reisgids over beiaardlocaties in de Nederlanden. Hij ontpopte zich daarna tot inspirator en stimulator voor een eigen carilloncultuur in de Verenigde Staten.

Dick Brongers deed opnieuw onderzoek in het omvangrijke Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging en schreef een fascinerend verhaal over het meubelbedrijf Pander in de periode 1938-1949, met twee neven Pander als elkaars politieke tegenpolen.

Auteur Sjaak Boone besteedt vanuit zijn interesse voor de geschiedenis van de fotografie aandacht aan het eeuwfeest van de Hafo, de

bekende Haagse Fotohandel in de Wagenstraat.

In april van dit jaar presenteerden Just de Leeuwe, Richard Kleinegris en Fred van der Burg het boek *Compact en Harmonisch*, over sociale woningbouw in Den Haag. Niet al het materiaal dat de auteurs tijdens hun onderzoek verzamelden kreeg een plaats in dit boek. De tragische geschiedenis van de Joodse woningbouwvereniging Mischkenoth Israël is nu door de eerste twee auteurs uitgewerkt tot een artikel voor het jaarboek. De vereniging realiseerde arbeiderswoningen in Transvaal en de Schilderswijk.

Vanuit het veen maken we vervolgens een stap naar de Laan van Meerdervoort, op de scheidslijn met het zand. Evelien de Visser onderzocht in het Mesdagjaar 2015 de voormalige privécollectie van het echtpaar Mesdag en belicht nu de geschiedenis van het voormalige woonhuis van dit kunstenaarsechtpaar. Even verderop, aan de Javastraat, was in de jaren zestig de Internationale Galerij Orez gevestigd. De Japanse kunstenaar Yayoi Kusama exposeerde er vanaf 1965 vier keer. Caroline de Westenholz beschrijft in haar artikel de artistieke ontwikkeling in Europa van deze nu zeer bekende kunstenaar.

Paul Crefcoeur stelde deze zomer in Muzee Scheveningen een expositie samen over het 100-jarig bestaan van de Nieuwe Badkapel. Het onderzoek dat hij in dat kader deed naar de historie van de oude Badkapel aan het Gevers Deynootplein werkte hij uit tot een artikel.

De vaste rubrieken ten slotte maken van het jaarboek ook dit jaar een onmisbaar naslagwerk.

Inhoud

- 3 Van de redactie
- 5 Jaarverslag over 2015

- 10 Heleen van der Weel, 'I am an American much interested in carillons'
- 39 Evelien de Visser, 'Zoo kunstenaar, zoo woning'
- 64 Paul Crefcoeur, De Badkapel te Scheveningen, van elitekerk tot kerkgemeente
- 97 Sjaak Boone, Hafo, een eeuw Haagse Fotohandel
- 124 Just de Leeuwe en Richard Kleinegris, De Joodse woningbouwvereniging Mischkenoth Israël 1920-1946
- 155 Dick Brongers, Icarus in de herkansing
- 186 Caroline de Westenholz, Yayoi Kusama en Internationale Galerij Orez/Ornis (1965-1983)

- 214 H.F. Ambachtsheer, Monumentenzorg in Den Haag in 2015
- 222 Archeologie in Den Haag in 2015
- 228 Rosa Bilkes, Robert van Lit en Lex van Tilborg, Haags Historisch Museum en Museum de Gevangenpoort in 2015
- 238 Renske Boosman, Overleden Hagenaars in 2015
- 248 Gijs van Herwaarden, In Memoriam Mr. Ton Landheer, 1930-2015
- 250 Herman Rosenberg, In Memoriam Hans van Westreenen, 1938-2015
- 252 Caroline de Westenholz, In Memoriam Ellen Vogel, 1922-2015
- 254 Frans van Rooijen, Nieuwe Haagse archieven in 2015
- 258 Phil Swenker, Publicaties over Den Haag in 2015
- 266 Samenstelling van het gemeentebestuur van Den Haag op 31 december 2015
- 269 Corien Glaudemans, Nieuwe straatnamen in 2015
- 279 Renske Boosman, Kroniek over 2015
- 294 Over de auteurs
- 296 Paul de Kievit, Register
- 326 Advertenties

Jaarverslag over 2015

1. Leden

Eind 2015 bedroeg het ledental 1094 personen en instellingen. Het gezinslidmaatschap wordt als twee personen geteld. In 2015 zijn 40 lidmaatschappen beëindigd, terwijl 50 nieuwe lidmaatschappen konden worden verwelkomd.

2. Bestuur

In 2015 was het bestuur als volgt samengesteld: drs. F.A. Wijsenbeek, voorzitter
mevrouw drs. W. Goudswaard, secretaris tot 17 oktober
drs. J. Zwaanswijk, secretaris vanaf 17 oktober
ir. E.B. de Vries, penningmeester
C.J.M. Burger, lid vanaf 17 oktober
mevrouw drs. J.M. de Vries, lid
drs. L.A.F.H. van Tilborg, lid
mevrouw Ph.A.M. Swenker, lid tot 21 maart
mevrouw E. Zantvoort, lid vanaf 21 maart

Het bestuur kwam bijeen op 16 februari, 18 mei, 2 juli, 7 september, 12 oktober en 1 december.

3. Erefuncties en ereleden

Beschermvrouwe: H.K.H. Prinses Beatrix

Erevoorzitter: de heer J.J. van Aartsen, burgemeester van Den Haag

Ereleden: mevrouw mr. G.E. Heijnis, drs. H. Bordewijk, drs. D.J. Cannegieter, drs. W.J. Deetman, drs. M. van Doorn, mr. dr. A.J.E. Havermans, mr. G.W. van Herwaarden, drs. W.M. van der Mast en drs. C.J.J. Stal

4. Algemene Ledenvergaderingen

Voorjaarsledenvergadering

De voorjaarsvergadering werd gehouden op 21 maart 2015 in de Schutterszaal van het Haags Historisch Museum. Na een kort woord van welkom door de voorzitter werd het verslag van de najaarsvergadering 2014 vervolgens goedgekeurd.

De voorzitter maakte zich zorgen om de dalende ledenaantallen, de Haagse elite wordt niet meer vanzelfsprekend lid van de historische vereniging en jongeren hebben over het algemeen minder interesse in het verenigingsleven. Kennis van de geschiedenis is een voorwaarde voor een gezonde stad, aldus de voorzitter. Waarmee hij aanhaakte bij het thema van het aanstaande lustrum 'Den Haag in beelden'.

Vervolgens gaf de voorzitter een vooruitblik op de najaarsvergadering waar het samengaan tussen de vereniging Vrienden van het Haags Historisch Museum en Die Haghe formeel zou worden gepresenteerd. Tot slot maakte de voorzitter melding van een nieuw op te richten historisch tijdschrift van Den Haag tegelijk met een gezamenlijke website.

Mededelingen van de penningmeester

Het afgelopen jaar liet een kleine toename van de inkomsten zien door een minder sterke terugloop van het ledenaantal en door meer inkomsten uit lezingen en excursies. Uiteindelijk resteert er een klein tekort van € 70,84. Voor de komende lustrumviering is € 110.000

'I am an American much interested in carillons'

Een bezoek aan Den Haag in 1912 met opmerkelijke gevolgen

Heleen van der Weel

In de zomer van 1912 gaf de Haagse stadsklokkennist Johannes Andries de Zwaan een van zijn wekelijkse bespelingen op het klokkenspel in de Haagse Toren op maandag of vrijdag. Zijn spel werd ook opgemerkt door William Gorham Rice en diens vrouw Harriet, afkomstig uit de Amerikaanse stad Albany. Hun belangstelling zou naderhand gevolgen hebben voor de verbreiding van het carillon in de Verenigde Staten en tot heden ook in de Nederlanden doorklinken. Hoe ontstond deze ontwikkeling in de Verenigde Staten en wat was de plaats van Den Haag daarin? Hoe had de klokkenspelcultuur in de Nederlanden, met name in Den Haag, zich eigenlijk ontwikkeld?

Een verre terugblik

In de Nederlanden werden sinds de vijftiende, maar zeker vanaf de zestiende eeuw klokkenspelletten onderdeel van het stedelijk leven als openbare tijdaanduiding, bekostigd en onderhouden door de lokale overheid. Vanuit de belangrijkste torens klonken ze dag én nacht ieder kwartier, soms ook nog tussen de kwartieren in.¹ Bovendien werden ze op den duur door middel van een klavier wekelijks, bijna altijd tijdens de markt, op gezette tijden een uur bespeeld door een meestal uitstekend betaalde stedelijke beroepsmusicus.

Het jaarsalaris van een geschoolde handwerksman in de Hollandse steden lag vanaf rond

1. Niet te lokaliseren toren. Tekening, 16de eeuw. Bijzonder is het klavier met acht toetsen (stokken) en acht draden naar negen klokken. De overeenkomst met de 19de-eeuwse Amerikaanse *chimestands* is opvallend (zie verder in dit artikel en afb. 10). *Paris, Bibliothèque Nationale, ms. 9152, fol. 188r.*

‘Zoo kunstenaar, zoo woning’

De geschiedenis van het voormalige woonhuis van het echtpaar Mesdag (1869-2016)

Evelien de Visser

1. 'Branding op de Noordzee' ('Les Brisants de la Mer du Nord'). Schilderij door Hendrik Willem Mesdag, 1870. Collectie Van Gogh Museum, Amsterdam (Schenking J. Poort).

Een 'typisch voorbeeld van een deftig en in vele opzichten merkwaardig schildersmilieu uit de 2e helft der 19e eeuw', zo werd het woonhuis van het echtpaar Hendrik Willem Mesdag (1831-1915) en Sientje Mesdag-van Houten (1834-1909) omschreven na de dood van de kunstenaar in 1915.¹ Het woonhuis, bekend geworden van foto's en beschrijvingen in kranten- en tijdschriftartikelen, werd inclusief inboedel te koop aangeboden aan de Nederlandse staat. Het was Mesdags wens dat het zou worden samen-gevoegd met het door hem in 1887 gestichte Museum Mesdag. De staat ging echter niet op het aanbod in zodat de inboedel, waaronder een grote kunstcollectie, werd geveild en verspreid raakte.² Het woonhuis werd verkocht.

Hoe zag dat 'voorbeeld van een deftig en (...) merkwaardig schildersmilieu' eruit? En wat is daar, honderd jaar na Mesdags dood, nog van over?

Huis van een kunstenaarsechtpaar (1869-1915)

Hendrik Willem Mesdag was bankier in het bedrijf van zijn vader in Groningen toen hij, in 1866, op 35-jarige leeftijd besloot kunstschilder te worden. Na enkele studiejaren in Brussel bezochten Mesdag en zijn vrouw Sientje van Houten in 1868 familie op het Duitse eiland Norderney. Daar ontdekte Mesdag de zee als onderwerp voor zijn schilderijen, een thema dat hij zijn leven lang niet meer los zou laten. Om de zee goed te kunnen observeren koos het

De Badkapel te Scheveningen, van elitekerk tot kerkgemeente

Paul Creffcoeur

Inleiding

De viering van ‘honderd jaar Nieuwe Badkapel’ vormt een gepaste aanleiding om ook de oude Badkapel, zonder welke de nieuwe niet had bestaan, als typisch met het badtoerisme verbonden fenomeen nader te belichten.¹ De benaming ‘badkapel’ is als aanduiding van een kerkgebouw bijzonder en tegelijk verwarrend voor wie de ontstaansgeschiedenis van deze Scheveningse kerk niet kent. Badkapellen waren ooit in haast elke badplaats wel aanwezig, maar dan betrof het muziekgezelschappen, vaak een militaire kapel zoals in Scheveningen bij het Stedelijk Badhuis die der Grenadiers en Jagers.² Hoewel er natuurlijk wel kerken in badplaatsen waren en zijn te vinden, kennen die een andere oorsprong. Of zij bestonden reeds lang voordat het badtoerisme een (kust)plaats tot badplaats had doen worden, zoals bijvoorbeeld ook de Scheveningse Oude Kerk, of zij werden voor de zich uitbreidende plaatselijke bevolking en dus niet speciaal voor badgasten gebouwd. Een ‘badkerk’ of ‘badkapel’ – nog wel als protestantse kerk³ speciaal voor badtoeristen gebouwd – was een bijzonder fenomeen dat eind negentiende eeuw opkwam in Duitsland en daar meestal aangeduid werd met *Kurkapelle*. Het doel daarvan was de geestelijke zorg te brengen naar buitenlandse badplaatsen waar veel Duitse toeristen

resideerden. Het bekendste en langst overgebleven voorbeeld was de kapel die in 1899 te Capri aan de Middellandse zee kust werd gesticht.⁴ De Scheveningse Badkapel bestond echter al langer. De belangstelling voor de Noordzeekust was er al lang vóórdat de Méditerranée bereikbaar en populair werd. Door toenemend bezoek van vooral Duitse elite begon de zeebadplaats rond 1870 tot bloei te komen. In 1874 werd de Badkapel als zelfstandige verenigingskerk naar het model van Duitse *Personalkirchen* gesticht.⁵

Dat Scheveningen, en dus ook deze Badkapel, met name door bezoekers uit de wijde omgeving van Frankfurt, Württemberg en Weimar werd bezocht, kan niet alleen door een relatie met ons koningshuis worden verklaard. In de bredere context van een opkomende badcultuur geplaast wordt duidelijk hoe netwerken en (kerkelijke) organisaties op de achtergrond werkzaam waren, en hoe de kerk zich vooral na de bouw van het Kurhaus temidden van steeds minder gelovige en meer mondaine badtoeristen in het fin de siècle moest zien te handhaven als spiritueel ankerpunt.

Duitse kerk in Haagse en hoofse kringen

De heilzame werking van een badkuur werd pas volkomen geacht als ook de innerlijke geest werd gesterkt. Hooggeplaatste bezoekers brach-

Hafo, een eeuw Haagse Fotohandel

De geschiedenis van de familie Hijmans en haar ondernemingen

Sjaak Boone

Al bijna een eeuw lang worden op de hoek van de Wagenstraat en de Gedempte Gracht camera's en fotobenodigdheden verkocht. De winkel Hafo is een begrip in Den Haag. De geschiedenis van deze 'Haagsche Foto- en Kinohandel' is nauw verbonden met die van de Joodse ondernemersfamilie Hijmans. Dit geslacht en zijn ondernemingen staan centraal in dit verhaal. De aanleiding voor het onderzoek vormde het boek *Hier woonden wij* van Wim Willems en Hanneke Verbeek, waarin de Scheveningse tak van de familie Hijmans een belangrijke rol speelt.¹ Een deel van dit artikel is gebaseerd op het belangwekkende onderzoek van Willems en Verbeek. Daar voeg ik nieuw materiaal aan toe over de ontwikkeling van de fotografie in Den Haag in het algemeen en over Hafo in het bijzonder.

Een fotohandel op het Spui

Honderd jaar geleden, op woensdag 9 augustus 1916, opende de fotograaf Jacob Hijmans zijn fotoatelier annex fotohandel aan het Spui 176 te Den Haag.² Men kon er terecht voor portretfoto's, maar de fotograaf maakte in opdracht ook opnamen buitenshuis. Jacob Bernard Hijmans werd op 10 december 1891 in Den Haag geboren als oudste zoon van Bernard Hijmans en Cientje Frank; hij had twee broers en twee zussen.³ De familie woonde op het adres Krane-

straat 17a in de buurt van de Nieuwe Kerk en de synagoge aan de Wagenstraat. Vader Bernard Hijmans verkocht aardewerk op de markt en ook loten voor de Staatsloterij. Moeder Cientje overleed in 1914 op 55-jarige leeftijd. Haar taak in het huishouden werd overgenomen door de dochters Flora en Kaatje.⁴

Jacob Hijmans ging na de lagere school werken als jongste bediende bij een fotograaf. Daar leerde hij de fijne kneepjes van het vak. Dat was letterlijk zo, want zijn baas had hem opgedragen om op zijn teken de kinderen te knijpen, die gefotografeerd moesten worden. De kinderen verstarden even van schrik en op dat moment drukte de fotograaf op de sluitknop. De eerste poging moest wel goed zijn, want meestal zetten de kinderen na het knijpen een keel op en waren zij moeilijk tot bedaren te brengen.⁵ Jacob was mogelijk vanaf het begin als fotograaf betrokken bij het geïllustreerde weekblad *Panorama*. Dat werd vanaf 2 juli 1913 uitgegeven door de Leidse uitgeverij A.W. Sijthoff, die het drukte volgens een 'nieuw procedé van illustratietechniek, de koperdiepdruk'.⁶ In die tijd was de fotograaf simpelweg onderdeel van het productieproces en werd zijn naam niet genoemd bij de foto's die in het tijdschrift werden gepubliceerd. Kennelijk kreeg Jacob Hijmans als fotograaf zoveel werk dat hij in februari 1914 een advertentie plaatste

De Joodse woningbouwvereniging Mischkenoth Israël 1920-1946

‘Alleszins aanleiding’ voor een Joodse woningbouwvereniging

Just de Leeuwe en Richard Kleinegris

De Woningwet van 1901 beoogde een einde te maken aan de ongezonde woonomstandigheden van arbeiders en een geordende stadsplanning mogelijk te maken. Een van speerpunten van de wet was dat organisaties, zogeheten toegelaten instellingen, steun kregen van de overheid om betaalbaar te bouwen voor lage inkomens. De Joodse woningbouwvereniging Mischkenoth Israël (Woningen van Israël)¹ was de laatste van een dergelijke instelling in Den Haag en vermoedelijk de eerste die, onder dramatische omstandigheden, haar activiteiten moest staken. Door bruut ingrijpen van de Duitse bezetter was haar achterban op transport gesteld om – op een enkeling na – niet meer terug te keren.

Bij de oprichting van Mischkenoth Israël in 1920 kende de hofstad al enige tientallen woningbouwverenigingen, georganiseerd naar geloof, levensbeschouwelijke visie of beroep, vooral ambtenaren. Deze organisaties, die vanaf 1914 hun aanvragen voor steun door de gemeente gehonoreerd zagen om in het kader van de Woningwet te kunnen bouwen, waren stichtingen en verenigingen van ‘belanghebbenden’ of ‘belangstellenden’. Bij de eerste categorie van instellingen ging het om (toekomstige) huurders, de tweede betrof sociaal voelende

financiers, waarbij (toekomstige) huurders géén lid waren. De gezamenlijke noemer was dat deze organisaties werkten ‘op den voet der Woningwet’ en voor de arbeidersklasse wilden bouwen. Zo werd langs de lijnen van de verzuiling de woningmarkt verdeeld. ‘De Algemene Coöperatieve’ stond open voor alle ambtenaren en kleine beambten maar wilde, op voorstel van commissaris P.J. Troelstra, uitgroeien tot een ‘centrale vereniging in het belang van de volkshuisvesting, waarbij georganiseerde arbeiders van alle vakken kunnen aansluiten’.²

B en W hadden in 1920 besloten dat ze niet zouden meewerken aan het tot stand komen van nieuwe verenigingen omdat naar hun oordeel de doelgroepen voldoende afgedekt waren. In het geval van Mischkenoth Israël vond het college ‘alleszins aanleiding’ om toch van gemeentewege steun te verlenen. Die vonden B en W in de doelstelling van de vereniging ‘om voor die Joodsche gezinnen welke hun tegenwoordige in uiterst slechten en veelal onbewoonbaren staat verkeerende en daarom in het belang van de volkshuisvesting onteigende woningen aan de Gedempte Gracht en omgeving zoo spoedig mogelijk zullen moeten verlaten, een andere en betere woning te verschaffen’.³ Uit artikel 2 van

Icarus in de herkansing

Het meubelbedrijf H. Pander & Zonen N.V.
tussen collaboratie en verzet, 1938-1949

Dick Brongers

Inleiding

Grote delen van het Nederlandse bedrijfsleven voerden gedurende de Duitse bezetting orders uit voor Duitse organisaties. Bedrijven als Philips en DAF, maar ook de centrale werkplaats van de PTT hebben voor de Duitsers gewerkt. Vrijwel alle ondernemingen in de Rotterdamse havens (evenals die in de andere havens) voerden Duitse opdrachten uit. Ook defensiebedrijven als Fokker,

de Rijks Artillerie Inrichtingen en de werf De Schelde deden mee. Opmerkelijk is dat zelfs bedrijven van Joodse eigenaren zoals Van Leers Vatenindustrie en de regenjassenfabriek Hollandia Kattenburg Duitse orders aanvaardden. Men moet hierbij wel bedenken dat er negatieve consequenties van Duitsers dreigden, als deze Nederlandse ondernemingen collaboratie zouden weigeren.

Yayoi Kusama en Internationale Galerij Orez/Ornis (1965-1983)

Caroline de Westenholz

Tussen 1965 en 1983 had de Japanse kunstenares Yayoi Kusama, geboren in 1929, vier tentoonstellingen in Internationale Galerij Orez aan Javastraat 17 te Den Haag. De galerie vertegenwoordigde de kunstenares in Europa en had daarmee een doorslaggevende invloed op haar carrière in ons continent (Kusama woonde in New York van 1958 tot 1973, daarna weer in Japan). Deze ontwikkelingen zijn goed te volgen aan de hand van documenten in het archief van Albert Vogel, dat zich bevindt in het Haags Gemeentearchief.¹

Gedurende al die jaren heeft Kusama met de galerie gecorrespondeerd. Dat was in eerste instantie met Albert Vogel en Leo Verboon en vanaf 1968 alleen met Vogel tot aan diens dood in 1982. Van daarna dateert een incidentele brief gericht aan de auteur van deze bijdrage, die na Vogels dood de galerie nog twee jaar voortzette.

In dit artikel wordt de artistieke ontwikkeling in Europa van deze nu wereldberoemde kunstenares onderzocht, aan de hand van documentatie en correspondentie in het genoemde archief.

1. Yayoi Kusama in Orez in mei 1965. Foto Marianne Dommissie.

Monumentenzorg in Den Haag in 2015

H.F. Ambachtsheer¹

Programma Monumentenzorg 2015-2018

De in het coalitieakkoord voor de jaren 2014-2018 opgenomen impuls van € 2,5 miljoen voor monumenten en cultureel erfgoed werd door het college uitgewerkt in het *Programma Monumentenzorg 2015-2018*. In dit programma hebben alle activiteiten – de structurele en de incidentele – een plek gekregen. In het verslagjaar is daarvan een deel uitgevoerd. Hier volgt weer een overzicht van de meest belangrijke, vermeldenswaardige resultaten.

Op de Monumentenlijst *Historische gevels in het Winkelhart*

In 2015 is met de bescherming van zeventien winkelpanden aan de oneven zijde van de Korte Poten het beschermingsproject 'Historische gevels in het winkelhart' afgerond. In totaal zijn met dit project in vijf jaar circa 150 panden op de monumentenlijst geplaatst. Omdat met de bescherming beoogd wordt het historisch waardevolle straatbeeld te behouden, blijft de bescherming meestal beperkt tot de voorgevels. Een uitzondering is gemaakt voor Korte Poten 7 waarvan het winkelinterieur goed bewaard is gebleven. Dit monu-

mentale interieur naar ontwerp van Joh. Mutters jr. is het resultaat van een verbouwing uit 1913, toen het pand een apotheek werd. De wanden en de toonbanken zijn bekleed met zachtgroen geglazuurde tegels waarop farmaceutische, religieuze en astrologische symbolen zijn aangebracht.

Muurreclames

Met de restauratie van vier muurreclames op de zijgevel van het pand Frederik Hendriklaan 232-234 rondde

1. Het nieuwe gemeentelijke monument Korte Poten 7. Het interieur werd ontworpen door Joh. Mutters jr. Foto Gemeente Den Haag, afdeling Monumentenzorg & Welstand.

Archeologie in Den Haag in 2015

Inleiding

Het jaar 2015 begon met een uitbreiding van de afdeling Archeologie: per 1 januari kwam de afdeling Natuur- en Milieueducatie erbij.¹ Dat heeft niet alleen tot gevolg gehad dat we van 20 naar circa 75 medewerkers gingen, maar er zijn vanaf dat moment ook diverse publieksactiviteiten gecombineerd zoals die bij de stadsboerderijen, workshops voor kinderen tijdens het Zeeheldenfestival en een tentoonstelling. De tentoonstelling kreeg de naam 'Local, global & urban farming, 60 eeuwen eten in Den Haag' en combineerde op

een prachtige manier twee van de aandachtsgebieden van beide afdelingen. Hij was eerst in het Atrium van het Haagse stadhuis te zien en reist nu (in 2016) door de stad langs De Schilde en de stadsboerderijen.²

In 2015 heeft archeologie veel publieksactiviteiten ontplooid zowel zelfstandig (zoals lezingen, de plaatsing van een drietalig informatiebord over het onderzoek in Ockenburgh, in Roompot Vakantiepark Kijkduin, en de realisatie van een archeologische informatiewand in de O.G. Heldringschool) als in samen-

1. Kinderen als Romeins soldaat tijdens de Nationale Archeologiedagen.
Foto J. Brobbel.

werking met de erfgoedpartners en anderen, zoals de Dag van de Haagse Geschiedenis, het Zeeheldenfestival, Open Monumentendag en dit jaar voor het eerst de Nationale Archeologiedagen. Daar konden bezoekers Romeinse hapjes proeven, een lezing bijwonen en kinderen konden leren vechten als een Romein. Verder zijn er vooronderzoeken uitgevoerd en begeleidingen van rioolaanleg geweest. Daarnaast is er divers archeologisch onderzoek gedaan, waarvan de relevante hieronder uitgebreid worden beschreven.

Haags Historisch Museum en Museum de Gevangenpoort in 2015

Rosa Bilkes, Robert van Lit en Lex van Tilborg

Het jaar 2015 is voor het Haags Historisch Museum en Museum de Gevangenpoort goed verlopen. Er waren bijzondere tentoonstellingen te zien en op de bovenste etage van het Haags Historisch Museum kon een vaste opstelling over de naoorlogse periode worden gerealiseerd. Er kwamen weer meer bezoekers kijken dan in het vorige jaar. In de Gevangenpoort waren dat er meer dan 55.000, een aantal dat alleen in 1946 is overtroffen. Het Haags Historisch Museum mocht 47.578 bezoekers ontvangen.

1. Opening 'Den Haag Vandaag'. Foto Maaïke van Grol.

Vaste opstelling

Met de realisatie van de semi-permanente opstelling 'Den Haag Vandaag – 1945 tot nu' op de bovenste etage van de Sint Sebastiaansdoelen werd een oude wens van het museum ingelost om te komen tot een vaste opstelling waarin aandacht wordt besteed aan de naoorlogse periode. In deze opstelling konden nieuwe aanwinsten worden getoond, zoals een fraai gerestaureerde bakkerskar van Hus, een in Den Haag gefabriceerde Solex-bromfiets en een aantal stadsgezichten.

In de opstelling komen thema's aan de orde als de Wederopbouw, industrie, nieuwe bewoners (onder wie migranten), nieuwe wijken als Morgenstond, Bouwlust, Vrederust en Mariahoeve, stadsvernieuwing, winkels, verkeer, uitgaansleven, stadsbestuur, regeringsstad en hofstad. De vaste opstelling eindigt met enkele schilderijen die de veranderende skyline van Den Haag laten zien.

Overleden Hagenaars in 2015

Samengesteld door Renske Boosman

januari

8. Mr. Ton Landheer, 84, oud-VVD-raadslid (zie In Memoriam).
10. Johannes Bernardus Maria Albersen (Jan), 79, voormalig directeur van Muziekhandel Albersen & Co. De firma was en is een begrip in Den Haag. Albersen is hét adres voor bladmuziek. Ook worden er kleinere muziekinstrumenten zoals blokfluiten verkocht. De familie opende de eerste zaak in 1928 op de Groot Hertoginnelaan. Later werd een tweede vestiging geopend in de Theresiastraat. Jan Albersen werd in 1962 samen met zijn broer Herman eigenaar van de zaak. In 2008 gingen de broers met pensioen en werd de zaak overgenomen door twee werknemers, die hem voortzetten op een nieuw adres aan de Valeriusstraat. De vestiging in de Theresiastraat werd eerder al gesloten.
17. Pieter Gouderjaan, 79, musicus. Op 17 november 1957 slaagde Gouderjaan op 22-jarige leeftijd aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag cum laude voor het examen solohoornist. De verplichte diensttijd bracht hij door bij de Koninklijke Militaire Kapel te Den Haag. Daarna trad hij als hoornist in dienst bij het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Er volgden tournees naar onder andere de Verenigde Staten, Korea, Japan, China en Rusland. Gouderjaan maakte onder andere deel uit van het door hem opgerichte Pierre d'Or Ensemble, het Nederlands Blazers Ensemble en de jazzformatie Peter Ypma plus Eleven, waarmee hij optrad op het North Sea Jazz Festival. Gouderjaan heeft naast zijn carrière

als musicus een volledige mondstukken-lijn voor koperinstrumenten ontworpen. De wereldberoemde jazztrompettist Roy Hargrove gebruikt onder andere een Gouderjaan-mondstuk.

23. Ralph Prins, 88, fotograaf, grafisch ontwerper, schilder en tekenaar. Een van zijn bekendste werken is het ontwerp voor het Nationaal Monument Kamp Westerbork, dat door koningin Juliana in 1970 werd onthuld. Prins, zelf een Jood, zat ook in het kamp. Hij werd in 1943 naar het concentratiekamp Theresienstadt gedeporteerd. Daar verzorgde hij de belettering op koffers van degenen die werden doorgestuurd naar Auschwitz. Tegen het einde van de oorlog werd hij betrokken in een gevangenenruil en belandde hij in Zwitserland. Terug in Nederland studeerde hij aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Van 1960 tot 1963 gaf hij daar ook les. Als tekenaar maakte hij cartoons en illustraties voor dagbladen als *Het Vaderland*.

februari

3. Koos van den Akker, 75. De in New York overleden Haagse modeontwerper werd vooral bekend door de veelbesproken truien die de Amerikaanse komiek Bill Cosby droeg in *The Cosby Show*. Van den Akker doorliep de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Midden jaren zestig opende hij een eigen salon in Den Haag. Na de dood van zijn vader, een gereformeerde kolenboer, vertrok hij in 1968 naar New York. In de jaren zeventig en tachtig hing zijn kleding in

Nieuwe Haagse archieven in 2015

Samengesteld door Frans van Rooijen

Het Haags Gemeentearchief verwerft jaarlijks nieuwe archieven en ook aanvullingen op reeds beheerde archieven. Sinds 2010 hanteert het Haags Gemeentearchief negen thema's die onder meer leidend zijn voor het acquisitiebeleid van particuliere archieven en collecties: Sport, Democratie en Burger-schap, Cultuur, Economisch Leven, Onderwijs, Ex-koloniën, Koninklijke Stad, Internationale Stad, Tweede Wereldoorlog. Ook archieven die niet in deze categorieën zijn onder te brengen kunnen belangrijk genoeg zijn om te worden opgenomen en ten slotte worden voorkomende gevallen eveneens archieven van gemeentelijke instellingen worden overgebracht.

Hieronder worden de archieven beschreven in volgorde van acquisitie. Er werden in totaal negen nieuwe archieven en twee aanvullingen op archieven ontvangen met een gezamenlijke omvang van circa 28 meter.

Het tussen haken vermelde beheersnummer (bnr) verwijst naar het nummer waaronder het archief bij het Haags Gemeentearchief is geregistreerd.

Deze archieven zijn veelal nog niet door middel van inventarissen toegankelijk en in een aantal gevallen bovendien nog niet of beperkt raadpleegbaar. Wie een nieuw verworven archief wil inzien, kan het beste hierover eerst contact opnemen met het Haags Gemeentearchief.¹

登録番号 (A)		外国人居住登録宣誓証明書	
24972		写真	
姓名(年令) (B)	van Wely, Bramina Charlotte Marie 17 Jaar	写真	
現住所 (C)	Tegalwari ro. Peraboga	写真	
(1) 国籍 (2) 出生地 (3) 出身地 (D)	(1) Belanda (2) Medan (S.S.B.) (3) Sumatra	写真	
職業 (E)	Kuda uda pederajat	写真	
在留年数 (F)	15 Jaar	写真	
(1) 親族者有無 (2) 家族数(休戚類) (G)	(1) Kuda berkawin (2)	写真	
昭和 年 月 日 大日本軍ニ對スル誠意ノ宣誓ナルニ 登録ナルコトヲ證明ス		登録料 Rp. 80.-	

1. Japans identiteitsbewijs van Babs van Wely (1924-2007). Foto Haags Gemeentearchief.

Stichting Werklozeninitiatief (bnr 1481), 1979-2011, 3 meter.

In 1979 werd het Werklozeninitiatief gesticht als opvolger van de werklozenkrant *De Banier*. De gedachte was dat door begeleiding en activiteiten op sociaal-cultureel gebied werklozen betere kansen op de arbeidsmarkt zouden krijgen. In 2011 werd de bedrijfsvoering gestaakt. In het archief bevindt zich veel audiovisueel materiaal.

Familie Van Wely (bnr 1487), 19de-20ste eeuw, 1 meter.

Dit familiearchief betreft grotendeels stukken afkomstig van ir. Jacques van Wely (1892-1949) en zijn

Publicaties over Den Haag in 2015

Samengesteld door Ph.A.M. Swenker

Met aanvullingen uit voorgaand jaar

Tweede Wereldoorlog

Abbing, Astrid, *Ypenburg 10 mei 1940*, Den Haag 2015, 72 p.

Voor de jeugd bestemd boek over de slag om Ypenburg.

Ambachtsheer, Henk, *Kasino aan het Plein. De bezetting van Sociëteit De Witte in de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag 2015, 132 p.

Betreeft de Nieuwe of Littéraire Sociëteit De Witte.

Ambachtsheer, Henk, Corien Glaudemans, Dick Valentijn, *Den Haag stad in oorlog, stad in vrede*, Den Haag 2015, 164 p. met foto's.

Boek met zwart-wit foto's van Haagse locaties in de Tweede Wereldoorlog naast kleurenfoto's van de huidige situatie.

Brongers, E.H., *De slag om de Residentie 1940*, Soesterberg 2015, 320 p.

8ste geheel herziene druk met nieuw fotomateriaal.

Doorn, Maarten van, *Den Haag 40-45*, Zwolle 2015, 128 p.

Fotoboek over Den Haag in de Tweede Wereldoorlog.

Duijn, Roel van, en Gerard van Duijn, *Spitten voor de moffen. Papa, waarom zat jij niet in het verzet?*, Amsterdam 2015, 92 p.

Integrale tekst van het oorlogsdagboek van een Hagenaar die bij Ockenburgh aan de Atlantikwall moest werken, aangevuld met familiefoto's en jeugtherinneringen van zijn jongste zoon.

Everard, Myriam, 'De belangstelling van de Duitsers voor Rosa Manus was ongebruikelijk groot', in: *Historisch Nieuwsblad* 24 nr. 10 (oktober 2015), p. 53-57.

Artikel betreffende de arrestatie van Rosa Manus (1881-1942), gevangengezet in de gevangenis in Scheveningen.

Hout, Carla van den (auteur, vormgeving en opmaak), *Sterke wortels*, z.pl. 2015, 202 p.

Boek over het verzetsleven in Den Haag van de (groot)ouders van de auteur.

Koll, Johannes, *Arthur Seyss-Inquart und die Deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940-1945)*, Wien, Köln, Weimar 2015, 691 p.

Koppers, Gerard, 'Van Rijksbrandweer naar Feuer-schutzpolizei-Abteilung (Mot.) Holland. De eerste Nederlandse brandweercompagnieën', in: *Terugblik 40-45 van de Documentatiegroep '40-'45* 53 nr. 3 (maart 2015), p. 1-13.

Artikel over de brandweer in de Tweede Wereldoorlog, mede gebaseerd op bronnen uit het Haags Gemeentearchief.

Oosthoek, Albert, *Nieuw licht op liquidaties. Knokploegen in Rotterdam 1944-1945*, Soesterberg 2015, 444 p.

Proefschrift, bevat een afzonderlijk hoofdstuk over de Haagse knokploeg.

Samenstelling van het gemeentebestuur van Den Haag op 31 december 2015

Dagelijks bestuur

Burgemeester

J.J. (Jozias) van Aartsen, verantwoordelijk voor Openbare Orde en Veiligheid, Algemene Bestuurlijke Aangelegenheden en Representatie.

Gemeentesecretaris

mw. A.W.H. (Annet) Bertram

Wethouders

mw. I.K. (Ingrid) van Engelshoven (D66), Kenniseconomie, Internationaal, Jeugd en Onderwijs (KIJO); stadsdeelwethouder Haagse Hout en Loosduinen.

R.S. (Rabin) Baldewsingh (PvdA), Sociale zaken, Werkgelegenheid, Wijkaanpak en Sport (SWWS); stadsdeelwethouder Escamp en Laak.

G.H.M. (Joris) Wijsmuller (HSP), Stadsontwikkeling, Wonen, Duurzaamheid en Cultuur (SWDC); stadsdeelwethouder Segbroek.

B.A. (Boudewijn) Revis (VVD), Binnenstad, Stadsontwikkeling Kerngebieden en Buitenruimte (BSKB); stadsdeelwethouder Centrum.

K.P. (Karsten) Klein (CDA), Stedelijke Economie, Zorg en Havens (SEZH); stadsdeelwethouder Scheveningen.

T.J.A.M. (Tom) de Bruijn (D66), Financiën, Verkeer, Vervoer en Milieu (FVVM); stadsdeelwethouder Leidschenvveen-Ypenburg.

Nieuwe straatnamen in 2015

Samengesteld door Corien Glaudemans

Op verzoek van de hulpdiensten (politie, brandweer, ambulancedienst) is in 2015 een project gestart tot naamgeving van de fietspaden in Den Haag, met het oog op een betere vindbaarheid en veiligheid van burgers in de openbare ruimte. In 2015 zijn 52 fietspaden van een naam voorzien.

Bezuidenhout (Bezuidenhout-Oost)

Albertina Agnespad (Emiliapad – Anna van Saksenlaan)

Albertine Agnes prinses van Oranje (1634-1696), dochter van Frederik Hendrik prins van Oranje (1584-1647) en Amalia gravin van Solms-Braunfels (1602-1675). Albertine Agnes trouwde op 2 mei 1652 in Kleef met Willem Frederik graaf van Nassau-Dietz (1613-1664), stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe. Uit dit huwelijk werden twee dochters en een zoon geboren.

De Albertinestraat en de Agnesstraat in het Bezuidenhout, die hun naam kregen in 1907, zijn verdwenen na het bombardement van 3 maart 1945. Bij de naoorlogse reconstructie van het Bezuidenhout werden deze straten niet opnieuw aangelegd.

Emiliapad (Schenkade – Laan van Nieuw-Oost-Indië)
Emilia van Oranje (1569-1629), ook bekend als Emilia van Nassau en als Emilia van Portugal, is geboren te Keulen op 10 april 1569 en gestorven te Genève op 16 maart 1629. Zij was de dochter van Willem prins van

1. Na een verkiezing op Facebook kreeg de weg tussen de Binckhorstlaan en de Wegastraat de naam Supernovaweg. Op 25 september 2015 is de straatnaam onthuld door wethouder Boudewijn Revis en prijswinnaar Hans van Steen. *Foto Corien Glaudemans.*

Oranje (1533-1584) en Anna van Saksen (1544-1577). Emilia trouwde op 7 november 1597 in Den Haag met Don Emanuel van Portugal (circa 1568-1638), troonpretendent in ballingschap. Uit dit huwelijk werden tien kinderen geboren, van wie er twee jong overleden.

Spaarwaterhof (hof met toegangspoort aan de Spaarwaterstraat)

Simon Anton Spaarwater (1853-1931), grondeigenaar.

Kroniek over 2015

Samengesteld door Renske Boosman

januari

1. Na ruim 250 jaar wordt er weer vuurwerk afgestoken op de Hofvijver. De laatste keer was in 1749. Dankzij Pieter de Swart, hofarchitect van stadhouder Willem IV van Oranje-Nassau, verrees toen in de Hofvijver een feestelijk paviljoen, waar op 13 juni van dat jaar een groots vuurwerk werd ontstoken. De Staten-Generaal, de Staten van Holland en de stadhouder hadden hiertoe gezamenlijk geld bijeengebracht om de Vrede van Aken te vieren. Deze was een jaar eerder gesloten ter beëindiging van de Oostenrijkse Successieoorlog, waarin ook de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden betrokken was. Het vuurwerk van dit jaar is een initiatief van de gemeente Den Haag en vervangt de traditionele nieuwjaarsreceptie in het Atrium van het stadhuis. Het vreugdevuur tijdens de jaarwisseling op het Zuiderstrand bij Duindorp mag de boeken in als 'grootste vreugdevuur ter wereld'. Dat heeft een medewerker van het *Guinness Book of Records* bevestigd. De houtstapel van 15 bij 15 meter was volgens de organisatie 4000 kuub groot. Dat komt neer op 30.000 pallets. Dit jaar wordt voor het eerst bij beide stapels op het Zuiderstrand en Noorderstrand een officiële meting gedaan, waarmee wordt bepaald wie het hoogste vreugdevuur heeft gebouwd. De mannen van Duindorp hebben met 33,8 meter ook de hoogste stapel, terwijl Scheveningen niet ver achterblijft met 33,25 meter. De winnaar ontvangt een wisselbokaal van *De Scheveningsche Courant*.
  - Ziekenhuis Bronovo en Medisch Centrum Haaglanden (MCH) fuseren. Regisseur Arie de Mol wordt artistiek leider van Toneelgroep De Appel. Hij volgt Aus Greidanus sr. op, die met pensioen gaat. De Mol is sinds 2009 artistiek leider van Toneelgroep Maastricht. Greidanus leidde De Appel sinds 1996, in eerste instantie samen met Erik Vos en Aram Adriaanse.
  5. In het Zuiderstrandtheater wordt bekendgemaakt dat Fabian Paagman 'Hagenaar van het jaar' is geworden. 'De succesvolle boekhandelaar van de Frederik Hendriklaan breidde zijn imperium in 2014 uit met een winkel in de Spuistraat en voorkwam daarmee een ernstige vershraling van het winkel-aanbod in de binnenstad', aldus het juryrapport.
  8. In theater De Vaillant verzorgt het Residentie Orkest een bijzonder nieuwjaarsconcert. Zij werken hierin samen met het oudste fanfareorkest uit de Schilderswijk, Klein maar Dapper. Ook de Turkse volksdansgroep Hayde, huisgezelschap van theater De Vaillant, doet mee.
  17. De Kloosterkerk aan het Lange Voorhout is na ruim vier eeuwen voor even weer een 'echte' kloosterkerk. Vanaf 6 uur in de ochtend klinkt er Gregoriaans gezang. Het programma bestaat uit een compleet overzicht van de Benedictijner dagindeling: lauden, priem, tert, conventsmis, sext, noon, vespers, completen en metten. De gezangen worden uitgevoerd door verschillende koren, waaronder de Schola Cantorum Gregoriana van de Kloosterkerk zelf en de Schola Cantorum van de burens, de St. Jacobuskerk aan de Parkstraat.

Register

Samengesteld door Paul de Kievit

A

- A4, Rijksweg 292
 A13, Rijksweg 292
 ABP 146
 AD Haagsche Courant 233, 242, 287
 ADHC Zie: AD Haagsche Courant
 ADO, Voetbalvereniging 232, 265, 272
 ADO Den Haag 241, 243, 245, 280, 285
 ADO Den Haag Museum 280
 AEGONplein 275
 AFAS Circustheater 280
 ANBO Zie: Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen
 ANDB Zie: Algemene Nederlandse Diamantbewerkersbond
 ARP Zie: Anti-Revolutionaire Partij
 AVROTROS, Omroeporganisatie 287
 AWW Zie: Algemene Woningbouwvereniging
 A. Kortekaasplantsoen 274
 A. van der Tangstraat 274
 Aalberse, Piet 133, 134
 Aaltje Noordewierstraat 277
 Aardenburg 2
 Aartsen, J.J. (Jozias) van 5, 233, 266, 280-283, 289
 Abbe-Keyzer, Liesbeth van 6, 7
 Abma, Harmen 205
 Abraham Orteliuspad 270
 Abwehrstelle Niederlande 179
 Academie van Beeldende Kunsten, Koninklijke 239
 Adder, Marineschip Zr.Ms. 282
 Adelaar, Vliegtuig de 161
 AdoLakers, Honk- en softbalvereniging 281
 Adriaan Goekooplaan 276
 Adriaan Pauwstraat 129
 Adriaanse, Aram 279
 Advies Platform Scheveningen 247
 Affiche Galerij, De 218
 Agnesstraat 269
 Agnietenklooster 281
 Agsteribbe, Familie 139, 144, 146
 Agsteribbe, Jopie 144
 Agsteribbe, Rachel 144
 Agsteribbe, Sally 144
 Aken (Dld.) 279
 Akhiat, A. (Aisha) 267
 Akker, Koos van den 239
 Akkerman, Tim 288
 Albany (V.S.) 10, 18, 23, 27, 28, 33, 35, 36
 Albany (V.S.), St. Peter's Church 19
 Albany (V.S.), Stadhuis 32
 Albany (V.S.), State Street 19
 Albany (V.S.), The Rural Cemetery 31
 Albany (V.S.), Washington Avenue 35
 Albee, Edward 253
 Albersen, Herman 239
 Albersen, Johannes Bernardus Maria (Jan) 239
 Albersen & Co., Muziekhandel 239
 Albertina Agnespad 269
 Albertine Agnes prinses van Oranje 269
 Albertinestraat 269
 Albrecht prins van Pruisen 75
 Aletta Jacobsweg 282
 Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds 136
 Algemeen Dagblad 253
 Algemeen Handelsblad 246
 Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen 146, 147
 Algemeen Rijksarchief 295
 Algemene Begraafplaats Zie: Gemeentelijke begraafplaats Kerkhoflaan
 Algemene Bond van Nederlandse Fotohandelaren 99
 Algemene Nederlandsche Diamantbewerkersbond 128
 Algemeene Nederlandsche Vereniging voor Vreemdelingenverkeer 21
 Algemene Rekenkamer 259
 Algemene warenmarkt 131, 138, 139
 Algemene Woningbouwvereniging 124, 152
 Algemene Zuiveringsraad voor het Bedrijfsleven 181, 182
 Alkemadeaan, Van Zie: Van Alkemadeaan